

Ongelmajäteongelmia

Kauan odotettua ja paljon puhuttua Riihimäen ongelmajätelaitosta juhlittiin komeasti viime syksynä. Vihkiäisten yhteydessä putkahti kansan hämmästeltyväksi uusi sana. Linaan Aamulehden lennokasta tekstiä:

Ongelmista halutaan Suomen Ongelmajäte Oy:ssä nyt niin tyystin eroon, että upouudet nimikyltit uusitaan todennäköisesti jo ensi vuonna. Uudeksi nimeksi yhtiön hallinto maiskutteli juhlaa edeltäneessä kokouksessaan esimerkiksi puhtoista Ekokemia Oy:tä, mikä ainakin toimitusjohtaja Juhani Syrjämäen mielestä sopisi hyvin ympäristöhyödylliselle yritykselle.

Mikä ihmeen *ekokemia*?

Kas kun ei saman tien jotakin vihreää tai pehmo-alkuista? Näitä kolme sanaahan on alettu käyttää jo milteipä toistensa synonyymeinä, kun halutaan ilmaista jotakin mahdollisimman positiivista. *Ekologia*-sanasta irronnutta *eko*-alkuakin (kreikk. *oikos* 'talo, kotipaikka, asunto') on alettu työntää mitä kummallisimpiin yhteyksiin: on ekolääniä, -kuntaa, -kylää ja -taloa, on aatteita ekofilosofiasta ekoterrorismiin, ja kohta kai perustetaan ekoakatemiakin, ellei sitä ennen ehdi eko-tuho.

Nykyisessä *eko*-villityksessä riittää kielenuoltajille purtavaa: mitä *eko* missäkin yhteydessä merkitsee ja miten se milloinkin voitaisiin korvata. Näitä ongelmia on mietitty jo muutaman kerran suomen kie-

len lautakunnankin voimin. Niinpä *ekomuseon* tilalle päätettiin suosittaa *museotilaa* 1980. Pari vuotta myöhemmin pohdittiin, miten päästäisiin keksijöiden tarkoituksiperiä palvelemaan ratkaisuun epämääräisen ympäristömyönteisessä mainonnassa *ekolääni*. Tarjolla oli kotilääniä, biolääniä, laatulääniä, ololääniä, luontolääniä ja luontaislääniä. Voittaneet ehdotukset *elolääni* ja *laatulääni* eivät tainneet saada kovin paljon kannatusta kyseisessä läänissä.

Mitä sitten *eko*- voisi merkitä ekoke-miassa? Uuden sanakeksinnön tarkoitus on selvä. Niin tärkeä ja koko yhteiskuntaa hyödyttävä kuin äskettäin vihitty laitos varmasti onkin, se on ainakin sijaintipaikkakuntansa asukkaissa herättänyt alusta lähtien paljon levottomuutta ja suoraa vastustustakin. Saihan sijoituspäätöstä edeltänyt tunteiden kuohahtelu, joka muun muassa näkyi aktiivisten vastustajien puuhaamissa kansalaisadresseissa ja mielenosoituksissa, ajoittain valtakunnallistakin mielenkiintoa.

Paikkakunnan lehti oli tietenkin taloudellisten päättäjien puolella, siis niiden, jotka olivat laitosta paikkakunnalle puuhaamassa. Se yritti omalta osaltaan hälventää ongelmajätelaitoksen nimeen liittyvää kielteistä sävyä käyttämällä aika usein laitoksesta hieman kauniimmalta kuulostavaa *ongelmalaitos*-lyhentymää. Näin päästiin likaisista ja haisevista, ja mikä pahinta, vaarallisista jätteistä. Vielä jäi tosin kaihertamaan sana ongelma, joka sekin on sävyltään kielteinen. Niinpä nimeä lyhennettiin lisää, ja yhä useammin

alkoi lehdessä näkyä pelkkää *o-laitosta*, eikä vain otsikoissa, joissa pyrkimyksen lyhyyteen olisi voinut jotenkin ymmärtää, vaan itse tekstissäkkin. Nimi voitiin lukea nyt vaikka »nollalaitokseksi», ja mikäs sen neutraalimpaa.

Ekokemia ja muita peitesanoja

Suunnitellulla *Ekokemia*-nimellä ei tavoitella vain neutraalia vaan vahvasti myönteistä sävyä. Halutaan antaa se mielikuva, että laitos suojelee ympäristöämme kemiallisen huipputekniikan avulla tieteellisen turvallisesti. Ehkä sanalla on tarkoitus viestiä sitäkin, ettei tässä suinkaan pelkillä jätteillä lutrata vaan toiminta on paljon monipuolisempaa. Samaisessa Aamulehden jutussa mainitaan nimittäin, että pian on tarkoitus aloittaa öljyn uudistaminen eli degenerointi. Miten puhtaita ja myönteisiä mielteitä herättävä sana!

Merkitykseltään käsittämätön *ekokemia*-luomus on tyypillinen peitesana, »orwellismi», mutta oikeastaan jo *ongelmajäte*-sanakin on hieman kaunistelevalta ilmaus. *Ongelma* on merkitykseltään melko epämääräinen, eikä *jäte*-sanakaan ole läheskään niin voimakas ilmaus kuin *myrky* sanassa *ympäristömyrky*, jota jonkin verran käytettiin aikaisemmin.

Negatiiviseksi värittyneen nimityksen korvaaminen uudella neutraalin tai myönteisen sävyisellä sanalla ei ole suinkaan uusi kielen ilmiö. Takana on ajatus, että entistä kauniimman nimityksen mukana itse asiakin ikään kuin kaunistuu. Siitä syystä monille yhteiskunnassamme kielteisiksi koetuille ilmiöille, kuten vanhuudelle, sairaudelle tai köyhyydelle, on kehittynyt runsaasti peiteilmauksia. Esimerkkeinä mainittakoon kehityskulku vaivaistalosta köyhäintalon ja kunnalliskodin kautta vanhainkotiin — »seniorikotia» ei liene sentään vielä näkynyt. Tylsä- tai vähämielinen on nykyään vaikeasti kehitysvammainen, eikä enää anneta huoltoapua — saati köyhäinapua — vaan toimeentulotukea. Ilmeisesti on myös neutraalimpaa kuolla terveyskeskuksen vuodeosastolla kuin entisessä kunnansai-

raalassa. — Tästä näkökulmasta on aivan ymmärrettävää myös se, että yleishyödyllisessä ongelmajätelaitoksessa työskentelevät haluavat työpaikalleen mahdollisimman myönteisen leiman, vaikkapa siten uuden nimen avulla.

Jätealaan ja yleensä saasteasioihin liityy, niin kuin arvata saattaa, muutakin kaunistelevalta sanastoa. Tästä jotakin kertoo jo itse *saaste*-sanankin kehitys. Nykysuomen sanakirja tuntee sanan vielä pelkästään sotilasalan merkityksessä »saastukseen turmelema maastonkohta». Viimeisen osan täydennyksiin on katsottu aiheelliseksi lisätä tarkempi selite: »nyk. ydin- tai myrkkyaisteluaineilla saastutettu tai saastunut maasto- tai ilmatila». Tämä merkitys on vielä kaukana siitä määritelmästä, joka parikymmentä vuotta myöhemmin jouduttiin sorvaamaan Uudissanasto 80:een: »terveyttä vahingoittavia ja yleistä viihtyvyyttä haittaavia aineita ilmassa, vesistöissä ja maaperässä; myös esim. melusta». Suppealta erikoisalalta, vieläpä aivan eri merkitystehtävää, on otettu sana hyvin laajaan käyttöön, jolloin sen tarkoite on epämääräistynyt ja laimentunut mutta toisaalta tullut koskemaan paljon useampia kuin ennen.

Saaste-sana herättää kuitenkin niin negatiivisia mielteitä, että se samoin kuin *liika* tai *jäte* korvataan mielellään esimerkiksi *epäpuhtaus*-sanalla. Niinpä »ilman epäpuhtaus» kuulostaa kaiketi puhtaammalta ja vaarattomammalta kuin saaste. Vastaavasti *saastelaskeuman* sijasta on alettu puhua pelkästään *laskeumasta*. Pääasia on häivytetty myös ilmauksessa »vesien *kuormittaminen*». Kuormittaahan voidaan yleiskielessä kovin monenlaisilla asioilla. Yhtä epämääräistä on *jäädä*-verbin johdoksen *jäämän* käyttö, esim. »torjunta-aineiden *jäämät* hedelmissä». Samoin *torjunta-ainetta*, jolla käsitellään mm. vesakkoja, voidaan paljon huomattomammin levitellä marjanpoimijoiden niskaan kuin silloin, kun sitä vielä nimitettiin vesakkomyrkyksi. Neutraalin *päästää*-verbin viattomalla johdoksella *päästö* yritetään vastaavasti peitellä sitä vakavaa asiaa, että luontoon on päässyt

haitallisia aineita.

Hämmästyttävien merkityksenkehitys on ollut vahvasti myönteisiä mielikuvia herättävällä verbillä *rikastua*. Perusmerkityksensä 'tulla rikkaa(mma)ksi' lisäksi sitä on jo vanhastaan käytetty tekniikan alalla merkityksessä 'saostua (metalliseoksesta) erilleen, puhdistua, pelkistyä'. Tämä merkitys on nuljahtanut suorastaan pääläelleen ilmauksessa »ravintoketjuihin rikastuneet myrkyt».

Ongelmajätteestä

Kun ongelmajätetoimikunta 1974 asetettiin pohtimaan, »miten sekä teollisuudessa että yksityistalouksissa ja niihin verrattavissa syntyvien myrkyllisten ja muiden haitallisten jätteiden vaarattomaksi tekeminen pitäisi järjestää», oli aineiden nimitykseksi ehdolla kolme sanaa: *ongelmajäte*, *erikoisjäte* ja *erityisjäte*. *Ongelmajäte* on suora käänöslaina, sillä toimikunnan kielitoimistolle 1975 lähettämän kirjeen mukaan Ruotsissa ja Norjassa käytettiin sanaa *problemafäll*. *Erityis-* tai *erikoisjätteelle* taas löytyy malli Saksasta: *Sonderabfall*. Englannissa käytettiin pitempää ja selittävämpää ilmausta *toxic and other hazardous waste*. Kielitoimiston suosituksesta päädyttiin sitten *ongelmajäte*-sanaan.

Vuonna 1978 voimaan tullessa jätehuoltolaissa käytetään *ongelmajäte*-sanaa. Sisäasiainministeriö on lisäksi määrännyt päätöksellään 1979 lähemmin, mikä kaikki luetaan ongelmajätteeksi. Sen käsittelystä, mm. ongelmajätteiden hävittämislaitoksesta, säädettiin erikseen 1981. Kun sana on näin päässyt säädöksiinkin, ei sitä niin vain voi enää juuria pois.

Vielä ekokemiasta

Ongelmajätelaitoksen suunnitteluvaiheessa käytiin oppia hakemassa Tanskasta. Siksi herääkin epäily, että uuden nimiehdotuksenkin esikuva löytyisi sieltä. Ja aivan oikein. Sיקäläisen laitoksen nimi on *Kommunal kemi*, kun se esimerkiksi Ruotsissa on asiallinen *Avfallsanläggning*. Suomen kieltä rasittavaa eko-villitystä ei

ilmeisesti Tanskassa ole, koska siellä äskettäin ilmestyneessä uudissanastossakaan ei mainita yhtään eko-alkuista sanaa. Kemia-loppu sen sijaan näkyy tulleen suoraan Tanskasta. Onhan meillä tosin Vuorikemiassa omaperäinenkin malli, joskaan ei kovin suositeltava. Näin abstraktia tieteen nimeä ei voi noin vain siirtää konkreettisen tehtaan tai laitoksen, siis paikan, nimitykseksi. Siinä mennään harhaan samalla tavoin kuin koulurakennusten nimittämisessä asteiksi.

Mikään ei tietenkään estä ongelmajätetyhtiön johtoa antamasta laitokselleen juuri sellaista nimeä kuin haluaa. Se vain on ekokemia-keksinnöllään muutaman vuoden myöhässä siinä mielessä, että jos laitoksesta alun pitäen olisi ruvettu käyttämään tätä tai jotain muuta peitenimeä, ei laitoksen saamisessa paikkakunnalle olisi varmaankaan ollut mitään vaikeuksia. Kunnat olisivat jopa saattaneet kilpailla näin hienonnimisestä laitoksesta. Niin suuri on sanojen ja niiden herättämien mielteiden valta meihin, mistä meitä menneenä Orwellin vuonna on runsaasti muistutettukin.

TARU KOLFFMAINEN

Jk. Tämän kirjoituksen juuri painoon mennessä tuli tieto, että Ongelmajäte Oy päätti yhtiökokouksessaan 11. huhtikuuta muuttaa nimensä Ekokem Oy:ksi. Nimenmuutosta perustellaan muun muassa sillä, ettei entinen nimi täysin vastaa yhtiön toimialaa ja tulevaa toimintaa. (Mitähän Ekokem siitä sitten kertoo?) Lisäksi vanha nimi on yhtiön edustajien mukaan pitkä ja vaikea kansainvälisissä yhteyksissä.

T. K.